

Lagrådsremiss

Kroppsbesiktning i syfte att utreda ålder i brottmålsprocessen

---

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 9 mars 2017

Anders Ygeman

Mattias Larsson
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

Det är av stor vikt att åldersbedömningar i brottmålsprocessen kan göras på ett rättvisande och rättssäkert sätt. Regeringen föreslår därför ett förtydligande i lag när kroppsbesiktning får göras för att utreda den misstänktes ålder. Förslaget innebär att kroppsbesiktning i syfte att utreda ålder ska få göras på den som skäligen kan misstänkas för ett brott som kan leda till fängelse. En förutsättning ska vara att den misstänktes ålder har betydelse för om påföljd får dömas ut eller betydelse för påföljdsfrågan i övrigt. Det kan t.ex. handla om att avgöra om den misstänkte är straffmyndig eller att åldern annars kan förväntas ha betydelse för valet av påföljd eller straffmätningen.

Förslaget föreslås träda i kraft den 1 juli 2017.

Innehållsförteckning

1	Beslut	3
2	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	4
3	Ärendet och dess beredning	5
4	Användning av tvångsmedel för att utreda ålder i brottmål	5
4.1	Betydelsen av ålder i brottmålsprocessen	5
4.2	Bestämmelser om tvångsmedel	9
4.3	Ändrad praxis för kroppsbesiktning för att kunna bedöma ålder	10
4.4	Det ska vara möjligt med kroppsbesiktning för åldersbedömning i brottmålsprocessen.....	11
5	Kostnader och andra konsekvenser	16
6	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	16
7	Författningskommentar	17
Bilaga 1	Sammanfattning av utkastet till lagrådsremiss	19
Bilaga 2	Lagförslaget i utkast till lagrådsremiss	20
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanser	21

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

2 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 28 kap. 12 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

28 kap.

12 §¹

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa, får kroppsbesiktigas för ändamål som anges i 11 § *eller* enligt bestämmelserna i 12 a §. *I den omfattning och för det ändamål som anges i 12 b § får också en annan person kroppsbesiktigas.*

Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre samt *tagande av prov från människokroppen och undersökning av sådana prov.* En kroppsbesiktning får inte utföras så att den *undersökte* riskerar framtida ohälsa eller skada.

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa, får kroppsbesiktigas

1. för de ändamål som anges i 11 §,

2. enligt bestämmelserna i 12 a §, eller

3. för utredning om hans eller hennes ålder, om den har betydelse för om påföljd får dömas ut eller betydelse för påföljdsfrågan i övrigt.

I den omfattning och för det ändamål som anges i 12 b § får även en annan person än den som skäligen kan misstänkas för ett brott kroppsbesiktigas.

Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre samt *att prov tas från människokroppen och undersöks.* En kroppsbesiktning får inte utföras så att den *som undersöks* riskerar framtida ohälsa eller skada.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2017.

¹ Senaste lydelse 2016:546.

3 Ärendet och dess beredning

När någon misstänks för brott är vanligtvis hans eller hennes ålder känd för de utredande myndigheterna. Om den misstänktes ålder däremot är okänd eller ifrågasatt har det sedan länge tillämpats en ordning där reglerna om kroppsbesiktning i 28 kap. 12 § rättegångsbalken används i syfte att utreda den misstänktes ålder. Sådana beslut om kroppsbesiktning har använts både för att utreda om den misstänkte är straffmyndig och för andra situationer där åldern har betydelse för påföljdsfrågan. Resultatet av dessa bedömningar har därefter tillsammans med annan utredning återopats i domstol.

Detta sätt att tolka bestämmelsen om kroppsbesiktning har nu underkänts av Högsta domstolen (se Högsta domstolens beslut av den 23 december 2016 i mål nr Ö 4753-16). Det saknas därför numera ett tydligt lagstöd för att besluta om kroppsbesiktning för att utreda en misstänkts ålder.

Den misstänktes ålder kan ha stor betydelse i brottmålsprocessen och det är av stor vikt att det finns en möjlighet för de brottsutredande myndigheterna eller domstolen att kunna utreda den misstänktes ålder. Konsekvensen kan annars bli att allvarliga brott inte utreds eller lagförs eller att dömda får mindre ingripande påföljder än vad de skulle ha fått om den verkliga åldern varit känd. Inom Justitiedepartementet har därför ett utkast till lagrådsremiss utarbetats med förslag om att tillåta kroppsbesiktning för att utreda en misstänkts ålder. Utkastet har remissbehandlats. En sammanfattning av utkastets innehåll finns i *bilaga 1* och utkastets lagförslag i *bilaga 2*. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3* och en sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2016/09303/Å)

4 Användning av tvångsmedel för att utreda ålder i brottmål

4.1 Betydelsen av ålder i brottmålsprocessen

Betydelsen av den misstänktes ålder i brottmålsprocessen

Inom straffrätten och straffprocessrätten är det vanligt med särskilda regler för den som är under 21 år, under 18 år eller under 15 år. Sådana regler finns bl.a. i brottsbalken och i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, förkortad LUL. I Sverige finns det en lång tradition och bred förankring kring att särbehandla unga lagöverträdare i straffsystemet. Påföljdssystemet för unga lagöverträdare är utformat utifrån att barn och ungdomar som har begått brott i första hand ska hållas utanför kriminalvården och i stället bli föremål för insatser inom socialtjänsten. Unga lagöverträdare särbehandlas både när det gäller valet av påföljd och vid straffmätningen. Skälet är främst att ungdomar i den åldern typiskt sett ännu inte anses ha nått sådan mognad att de bör behandlas som vuxna. De är också särskilt känsliga för de

skador som straffrättsliga ingripanden, som t.ex. fängelse, kan leda till. Innehållet i ungdomspåföljderna har därför syftat till att motverka de riskfaktorer som kan leda till fortsatt brottslighet och att motverka återfall. Den utgångspunkten är också förenlig med det barnperspektiv som föreskrivs i bl.a. FN:s konvention om barnets rättigheter. Kraven på proportionalitet, förutsebarhet, likabehandling och konsekvens måste emellertid få genomslag också för unga som begår brott. Barnperspektivet och intresset av att motverka de sociala och personliga problem hos den unge som bidragit till brottsligheten ställs därför mot behovet av tydliga och tillräckligt ingripande straffrättsliga ingripanden (jfr prop. 2014/15:25 s. 20).

Ibland är den misstänktes ålder helt avgörande för om någon påföljd över huvud taget kan dömas ut. Enligt 1 kap. 6 § brottsbalken får nämligen ingen dömas till påföljd för ett brott som han eller hon begick före 15 års ålder. Terminologiskt är det dock även i dessa fall fråga om ett brott.

Om den tilltalade var under 18 år när brottet begicks krävs det synnerliga skäl för att rätten ska få döma till fängelse, som i så fall i första hand ska vara slutna ungdomsvård. Begicks brottet efter det att den tilltalade hade fyllt 18 år, men innan han eller hon fyllde 21 år, måste det finnas särskilda skäl för att fängelse ska få dömas ut (30 kap. 5 § brottsbalken).

Om någon har begått ett brott innan han eller hon har fyllt 21 år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet (29 kap. 7 § brottsbalken).

Ungdomsvård får dömas ut för den som vid domstillfället är under 21 år (32 kap. 1 § brottsbalken). Ungdomstjänst är också en påföljd som kan dömas ut för den som ännu inte har fyllt 21 år (32 kap. 2 § brottsbalken). Om den tilltalade är över 18 år ska dock dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som var under 21 år vid brottet får inte dömas till fängelse på livstid (29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken). För en person under 21 år får inte heller tidigare brottslighet läggas till grund för sådan skärpning av straffet som kan ske med tillämpning av 26 kap. 3 § brottsbalken.

Enligt LUL ska åklagaren underrätta vårdnadshavare och i vissa fall socialnämnden om någon som är under 18 år är skäligen misstänkt för brott, och även inhämta ett yttrande från socialnämnden. Särskilda regler finns också för domstolens handläggning av mål där unga personer är tilltalade. Vidare gäller bl.a. att det för häktning av den som inte har fyllt 18 år krävs synnerliga skäl (23 § LUL).

Även vid bedömningen av en fråga om utvisning på grund av brott kan den misstänktes ålder i vissa fall få stor betydelse. Som exempel kan nämnas att en utlänning inte får utvisas om han eller hon kom till Sverige innan han eller hon fyllde 15 år och hade vistats här sedan minst fem år när åtal väcktes, se 8 a kap. 3 § utlänningslagen (2005:716). Utvisning på grund av brott är dock inte en brottspåföljd, utan betraktas som en annan särskild rättsverkan av brottet. Rättsregeln är fakultativ, vilket innebär att domstolen under vissa förutsättningar får utvisa en utlänning som har begått brott. Frågan om utvisning kan prövas självmant av rätten. I

praktiken är det dock så att det endast är efter ett yrkande av åklagaren som en domstol prövar frågan om utvisning på grund av brott.

Utredning av den misstänktes ålder och åklagarens bevisbörd

Frågan om en misstänkt gärningsman är straffmyndig eller inte är en viktig del av brottsutredningen. Av 23 kap. 2 § rättegångsbalken framgår att det primära syftet med en förundersökning är att få fram underlag för att kunna fatta beslut i frågan om åtal ska väckas eller inte. Därutöver har åklagaren en obligatorisk åtalsplikt som endast får frångås när det finns regler som medger detta. I motiven har åklagarnas åtalsplikt sagts infalla först då åklagaren på objektiva grunder kan motse en fällande dom (NJA II 1943 s. 258). Det innebär att åklagaren först måste ta ställning till om den aktuella gärningen är ett brott och därefter beakta alla förhållanden som hör till gärningens objektiva och subjektiva sida. Omständigheter som påverkar gärningens straffbarhet ska beaktas i detta sammanhang.

Det är åklagaren som har bevisbördan för förhållanden som har att göra med skuldfrågan. När det gäller omständigheter som har betydelse för påföljdsfrågan anses rätten ha ett ansvar för att den utredning som krävs finns tillgänglig. Med hänsyn till den opartiska position som rätten ska inta har dock en domstol generellt sett begränsade möjligheter att vidta åtgärder i syfte att få underlaget för den kommande domen att bli komplett. I vissa fall är det också avsevärt enklare och också naturligare att exempelvis åklagaren lägger fram utredning av detta slag (jfr NJA 2016 s. 719).

Det generella beviskravet för en fällande dom i brottmål är att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort sig skyldig till den åtalade gärningen. När det gäller frågan om vilket krav som ska ställas på utredningen för att en uppgift som har betydelse för påföljdsbestämningen ska kunna läggas till grund för domstolens avgörande har Högsta domstolen nyligen angett att domstolen ska pröva utredningen och bedöma om övervägande skäl talar för att det förhåller sig på ett visst sätt. Regeln passar enligt Högsta domstolen emellertid mindre väl för avgörande av vilken ålder hos den tilltalade som ska läggas till grund för tillämpningen av de olika regler för vilka just åldern är av betydelse. Domstolen bör i stället för att bedöma om övervägande skäl talar för en av två tänkbara ståndpunkter bedöma vilken ålder som är mest sannolik. Skulle utredningen i detta avseende tillåta olika slutsatser får den bedömning som är förmånligast för den tilltalade väljas (NJA 2016 s. 719). Högsta domstolen har i samma avgörande angett att kravet på utredningen måste ställas högre vid bedömningen av om den tilltalade har passerat straffmyndighetsåldern, dvs. fyllt 15 år. I dessa fall måste utredningsläget vara sådant att det är klarlagt att reglerna inte hindrar den tänkta rättstillämpningen.

Den misstänktes ålder är vanligen känd för de utredande myndigheterna och domstolen. I de fall den inte är det kan det mot bakgrund av de olika regler som gäller för unga lagöverträdare finnas ett behov av att på olika sätt utreda den misstänktes ålder. Sådana utredningsåtgärder kan bestå av flera olika delar, t.ex. kontakter med ambassaden för att få tillgång till uppgifter från den misstänktes

hemland, uppgifter från Interpol om tidigare brottslighet och andra uppgivna identiteter, uppgifter från förhör samt medicinsk åldersbedömning t.ex. i form av tand- och skelettröntgen (Åldersbestämning Probleminventering av frågor rörande åldersbestämning av unga lagöverträdare, Rapport oktober 2015 [ÅM-A 2014/1182]). Om det finns en medicinsk åldersbedömning gjord inom ramen för en ansökan om uppehållstillstånd hos Migrationsverket används den som regel av åklagaren i brottmålsprocessen. Om det saknas sådan utredning eller om den är bristfällig tillämpas sedan länge en ordning där ett beslut om kroppsbesiktning enligt 28 kap. 12 § rättegångsbalken kan fattas av undersökningsledaren i syfte att kunna genomföra en medicinsk åldersbedömning. Sådana beslut om kroppsbesiktning har använts både för att utreda om den misstänkte är straffmyndig och för andra situationer där åldern har betydelse för påföljdsfrågan, t.ex. om den misstänkte är under 18 år eller inte. Resultatet av dessa har därefter tillsammans med annan utredning återopats i domstol.

Antalet beslut om kroppsbesiktning

Enligt uppgift från Åklagarmyndigheten har 52 beslut om kroppsbesiktning i syfte att utreda den misstänktes ålder fattats under 2016. Under 2014 och 2015 fattades 6 respektive 15 sådana beslut. Det har således skett en betydande ökning av antalet beslut om kroppsbesiktning under det senaste året. Även om inte siffrorna i sig är särskilt höga rör det sig i flera fall om mycket allvarlig brottslighet som t.ex. grov våldtäkt, grov våldtäkt mot barn eller försök till mord.

Regeringens uppdrag till Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen

I maj 2016 gav regeringen Rättsmedicinalverket i uppdrag att genomföra medicinska åldersbedömningar. Rättsmedicinalverket ska bl.a. utveckla förmågan att genomföra medicinska åldersbedömningar inom ramen för brottmålsprocessen. Det finns inte i dag någon metod för medicinsk åldersbedömning som kan bestämma en individs exakta ålder. När Rättsmedicinalverket uttalar sig om en persons ålder uttalar myndigheten sig aldrig med större säkerhet än vad de vetenskapliga metoderna tillåter. Rättsmedicinalverket har sedan flera år genomfört medicinska åldersbedömningar i brottmål på uppdrag av polisen med hjälp av tandmognadsbedömningar. Under 2015 genomförde Rättsmedicinalverket 11 åldersbedömningar i brottmål och per den 31 oktober 2016 har 43 medicinska åldersbedömningar genomförts (Åtterrapporering avseende regeringsuppdrag till Rättsmedicinalverket att genomföra medicinska åldersbedömningar, Åtterrapporering november 2016 [dnr X16-90206]).

I juli 2016 gav regeringen Socialstyrelsen i uppdrag att fördjupa kunskapen om magnetkameraundersökning som metod för medicinska åldersbedömningar av 18-årsgränsen inom ramen för ansökningar om uppehållstillstånd och brottmålsprocessen. Uppdraget ska samordnas med det arbete som görs inom ramen för det uppdrag som Rättsmedicinalverket fått gällande att genomföra medicinska

åldersbedömningar. Socialstyrelsen ska lämna en delrapport senast den 30 april 2017 och slutredovisa uppdraget senast den 30 november 2017.

4.2 Bestämmelser om tvångsmedel

Begränsningar i den kroppsliga integriteten och rörelsefriheten måste regleras i lag

I 2 kap. 6 § regeringsformen anges att var och en gentemot det allmänna är skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Enligt samma bestämmelse är var och en även skyddad mot bl.a. kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång.

Rättigheterna får begränsas genom lag (2 kap. 20 § regeringsformen). Begränsningar får göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar. Begränsningen får inte göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning (2 kap. 21 § regeringsformen).

I rättegångsbalken finns regler som begränsar den kroppsliga integriteten och rörelsefriheten. Regler om förundersökning finns i 23 kap. I 24–28 kap. finns bestämmelser om användande av tvångsmedel under förundersökningen (jfr 23 kap. 16 § första stycket rättegångsbalken). Att ett tvångsmedel kan tillgripas är ofta en förutsättning för att ett brott ska kunna utredas och lagföras. Reglerna om tvångsmedel är därför av stor betydelse för effektiviteten i samhällets brottsbekämpning. Samtidigt innebär all användning av tvångsmedel ett ingrepp i den personliga integriteten. Tvångsmedel måste därför användas restriktivt och omgärdas av starka rättssäkerhetsgarantier. När tvångsåtgärder används mot enskilda anses, mot bakgrund av de integritetsskyddande bestämmelserna i regeringsformen, främst fyra allmänna principer gälla: legalitetsprincipen, ändamålsprincipen, behovsprincipen och proportionalitetsprincipen.

Legalitetsprincipen innebär att den offentliga makten utövas under lagarna. Principen kommer till uttryck i 2 kap. 20 § regeringsformen och innebär att man inte får vidta sådana tvångsåtgärder som t.ex. kroppsligt ingrepp och husrannsakan utan att det finns ett uttryckligt stöd i lag. Ändamålsprincipen innebär att ett tvångsmedel bara får användas för de syften som anges i lagstiftningen. Det innebär att det för varje enskilt tvångsmedel ska anges för vilket eller vilka ändamål det får användas. Som exempel kan nämnas häktning som enligt huvudregeln bara får beslutas om det finns s.k. flykttfara, kollusionfara eller recidivfara. Behovsprincipen innebär att en tvångsåtgärd inte får vidtas, om det inte är nödvändigt med hänsyn till syftet med åtgärden. Om flera alternativa medel står till buds för att uppnå det eftersträfvade målet ska det medel väljas som innebär minsta möjliga intrång i den enskildes frihet och rätt. Proportionalitetsprincipen innebär att ett tvångsmedel får tillgripas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående

intresse. Tvångsåtgärden ska alltså i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Proportionalitetsprincipen kommer sedan år 1989 till direkt uttryck i lagtexten rörande de olika tvångsmedlen i 24–28 kap. rättegångsbalken (se prop. 1988/89:124).

Högsta domstolen framhåller i avgörandet NJA 1996 s. 577 att det, i fråga om bestämmelser om undantag från en grundlagsskyddad rättighet, finns särskild anledning till restriktivitet vid tolkningen av bestämmelserna. I doktrinen uttalas också att det inte är tillåtet att göra ingrepp i en grundlagsskyddad rättighet med stöd av en extensiv tolkning (se Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas? 3 uppl. s. 21, med hänvisningar).

Kroppsbesiktning i syfte att utreda brott

Bestämmelser om kroppsbesiktning finns i 28 kap. 11 och 12 §§ rättegångsbalken. Den som skäligen kan misstänkas för ett brott som kan leda till fängelse får kroppsbesiktigas i syfte att söka efter föremål som kan tas i beslag eller i förvar eller annars utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredningen om brottet.

Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre, t.ex. för att söka efter skador, samt provtagning från människokroppen och undersökning av proven. En kroppsbesiktning får inte utföras så att den undersökte riskerar framtida ohälsa eller skada.

Beslut om kroppsbesiktning får fattas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten enligt 28 kap. 13 § första stycket jämförd med 4 § första stycket rättegångsbalken. I brådskande fall får ett beslut om kroppsbesiktning även beslutas av en polisman.

Barn under 15 år får inte kroppsbesiktigas med stöd av bestämmelserna i 28 kap. rättegångsbalken. För dem gäller särskilda regler i LUL. Enligt 36 a § LUL får den person kroppsbesiktigas som är skäligen misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i ett år, eller för ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott, om det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Kroppsbesiktning av någon som är under 15 år får även göras om han eller hon är skäligen misstänkt för att olovligen ha brukat narkotika. En sådan kroppsbesiktning får ske om den kan antas vara nödvändig för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge (36 b § LUL).

4.3 Ändrad praxis för kroppsbesiktning för att kunna bedöma ålder

Som framgår ovan får kroppsbesiktning användas för att utreda omständigheter som kan vara av betydelse för utredningen om brottet. Denna möjlighet har sedan länge i den praktiska tillämpningen ansetts ge stöd för att genomföra kroppsbesiktning i syfte att utreda den misstänktes ålder i de fall den är av betydelse för om påföljd får dömas ut eller av betydelse för påföljdsfrågan i övrigt. Denna tolkning av bestämmelsen

har nu genom ett avgörande underkänt av Högsta domstolen som liksom underrätterna konstaterar att frågan om den misstänktes ålder inte är en omständighet av betydelse för brottet utan bara för påföljden (se Högsta domstolens beslut av den 23 december 2016 i mål nr Ö 4753-16).

I avgörandet anger Högsta domstolen att bestämmelserna i 28 kap. 11 och 12 §§ rättegångsbalken enligt ordalydelsen tar sikte på vad som kan vara av betydelse för utredningen om brottet. Närmast får detta enligt Högsta domstolen förstås så att omständigheterna ska kunna få betydelse som bevisning eller på annat sätt bidra till utredningen av gärningen eller vem som begått den. Det är också för att tillgodose detta ändamål som bestämmelserna har införts. Omständigheter som har betydelse för påföljden, som t.ex. den misstänktes ålder, omfattas däremot inte av ordalydelsen enligt Högsta domstolen. Att åklagaren har att utreda den misstänktes ålder i syfte att få underlag för beslut i åtalsfrågan kan inte föranleda en mer vidsträckt tolkning än vad legalitetsprincipen medger. Rättegångsbalkens regler om kroppsbesiktning för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet utgör alltså inte enligt Högsta domstolen lagstöd för kroppsbesiktning som syftar till att ta reda på om den misstänkte är straffmyndig.

Efter Högsta domstolens beslut saknas det lagstöd för att kroppsbesiktning får användas för att göra en åldersbedömning i brottmålsprocessen.

4.4 Det ska vara möjligt med kroppsbesiktning för åldersbedömning i brottmålsprocessen

Regeringens förslag: Kroppsbesiktning med stöd av rättegångsbalken i syfte att utreda ålder ska få göras på den som skäligen kan misstänkas för ett brott som kan leda till fängelse. En förutsättning ska vara att den misstänktes ålder har betydelse för om påföljd får dömas ut eller har betydelse för påföljdsfrågan i övrigt.

Utkastets förslag stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna, däribland *Södertörns tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Förvaltningsrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Luleå, Justitiekanslern, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Rättsmedicinalverket, Migrationsverket, Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar och Rädda Barnen* antingen tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändningar. *Riksdagens ombudsmän (JO)* invänder inte mot att det införs en möjlighet att besluta om kroppsbesiktning i de fall där utredningen om den misstänktes ålder är otillräcklig och en medicinsk åldersutredning bedöms kunna bidra till ett underlag för bedömning av åldern. JO menar dock att det bör klargöras i vilken utsträckning tvångsmedel kan användas på någon vars ålder är osäker. Enligt JO bör lagstiftaren därför ta ett bredare grepp om frågan än vad som görs i det remitterade utkastet. *Polismyndigheten* önskar att gränsdragningen mot LUL görs tydligare under den fortsatta handläggningen av

lagstiftningsärendet. *Socialstyrelsen* anser att det saknas en analys av vilka konsekvenser det kan få för barn och unga att ingen särskild reglering föreslås för det fall när straffmyndighetsåldern är ifrågasatt. Förslaget innebär, enligt *Socialstyrelsen*, en risk för att det skydd barn och unga åtnjuter genom LUL åsidosätts. *Svea hovrätt* kan för närvarande inte tillstyrka förslaget. Enligt hovrätten uppfyller förslaget i dess nuvarande form inte de krav som måste ställas på tvångsmedelslagstiftning. *Barnombudsmannen* avstyrker förslaget som innebär att kroppsbesiktning ska kunna ske med tvång men anser att frivilliga medicinska åldersbedömningar är viktiga för att kunna upprätthålla ett system för unga lagöverträdare där barn bedöms som barn och unga som unga. *Sveriges advokatsamfund* avstyrker för närvarande förslaget. Med hänsyn till det osäkra läget i fråga om tillförlitligheten av åldersbedömningar förordar advokatsamfundet att man avvaktar resultatet av *Socialstyrelsens* uppdrag att fördjupa kunskapen om magnetkameraundersökning som metod för medicinska åldersbedömningar av 18-årsgränsen innan det aktuella förslaget genomförs.

Skälen för regeringens förslag

Det finns ett behov av att kunna utreda misstänkta ålder

Det är centralt att det finns en möjlighet för de brottsutredande myndigheterna eller domstolen att i sista hand kunna få till stånd en medicinsk åldersbedömning om den misstänktes ålder är oklar. Det finns inte i dag någon metod för medicinsk åldersbedömning som kan bestämma en individs exakta ålder. Som redogörs för i avsnitt 4.1 har både Rättsmedicinalverket och *Socialstyrelsen* i uppdrag att se över metoderna och öka kunskapen. Även om en medicinsk åldersbedömning inte med exakthet kan säga vilken ålder den misstänkte har är den en viktig pusselbit i kartläggningen av den frågan. *Sveriges advokatsamfund* anför att det osäkra läge som gäller i fråga om tillförlitligheten av åldersbedömningar gör att resultaten av *Socialstyrelsens* uppdrag bör avvaktas innan någon lagändring kommer till stånd. Det är Rättsmedicinalverkets uppdrag att genomföra medicinska åldersbedömningar. Rättsmedicinalverkets analyser och bedömningar vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. När Rättsmedicinalverket uttalar sig om en persons ålder uttalar myndigheten sig aldrig med större säkerhet än vad de vetenskapliga metoderna tillåter. Den osäkerhet som finns i bedömningen har också domstolen att beakta i sin bevisvärdering. Mot den bakgrunden saknas det enligt regeringens mening tillräckliga skäl att invänta det uppdrag som *Socialstyrelsen* ska genomföra innan ett förslag om ny lagstiftning läggs fram.

Som *Rädda barnen* framför är det viktigt för människors förtroende för rättsväsendet och tryggheten i samhället att brott utreds och att de som begår brott lagförs på det sätt som lagstiftaren avsett. Utan en möjlighet att göra en medicinsk åldersbedömning måste myndigheterna många gånger förlita sig på den misstänktes uppgifter om sin ålder. Det finns då en betydande risk för att allvarliga brott inte utreds eller att åklagaren inte kan uppfylla sin bevisbörda eller utredningsskyldighet med följd att åtal inte kan väckas eller att ett väckt åtal ogillas. Följden kan också bli

att dömda får mindre ingripande påföljder än vad de skulle ha fått om åldern hade kunnat utredas närmare. Många gånger måste en sådan ordning anses som stötande, inte minst mot bakgrund av det intresse målsägandena har av att brott blir utredda och lagförda. Detta gör sig särskilt starkt gällande när det är fråga om mycket allvarlig brottslighet. Det är som *Åklagarmyndigheten* påtalar också olämpligt att vuxna personer som döms för ett allvarligt brott placeras tillsammans med barn på slutna ungdomshem.

Kroppsbesiktning ska få göras för att utreda ålder

När den misstänktes ålder är okänd eller ifrågasatt finns det som konstateras ovan ett behov av att vidta ett antal åtgärder för att kunna utreda den misstänktes ålder. I de fall en medicinsk åldersbedömning är nödvändig bedöms det lämpligaste sättet att få till stånd en sådan vara att, vilket sedan länge skett i praxis, genomföra en kroppsbesiktning på den misstänkte med stöd av rättegångsbalkens regelverk. *Barnombudsmannen* anför att det bör övervägas om inte ett frivilligt samtycke till att genomgå en medicinsk åldersbedömning skulle vara en framkomlig väg i stället för den lösning som föreslås i utkastet till lagrådsremiss. Det finns i dag en begränsad möjlighet för den misstänkte att på eget initiativ begära en medicinsk åldersbedömning. Det pågår för närvarande ett arbete med att se över hur och i vilken utsträckning Rättsmedicinalverket utför rättsmedicinska uppdrag på begäran av enskilda. I uppdraget ingår att analysera och ta ställning till hur myndigheten ska bedriva sin uppdragsverksamhet och föreslå nödvändiga författningsändringar. Uppdraget ska redovisas den 31 oktober 2017 (dir. 2016:75 Stärkt integritet i Rättsmedicinalverkets verksamhet). En lösning som enbart bygger på att den enskilde frivilligt medverkar till att en medicinsk åldersbedömning genomförs bedömer regeringen inte som tillräcklig. Även om det många gånger ligger i den misstänktes intresse att genomgå en medicinsk åldersbedömning finns det situationer där förhållandena är de motsatta. I de situationerna bör det i sista hand vara möjligt att med tvång besluta om en sådan åtgärd. Mot den bakgrunden och med anledning av Högsta domstolens beslut finns det därför anledning att ändra bestämmelsen om kroppsbesiktning så att det, på samma sätt som tillämpades innan Högsta domstolens beslut, finns förutsättningar att besluta om kroppsbesiktning i syfte att utreda den misstänktes ålder om den har betydelse för påföljden. Liksom tidigare bör en sådan möjlighet finnas oavsett om det handlar om att avgöra om en misstänkt som anses vara straffmyndig är det (se vidare nedan) eller om åldern annars har betydelse för påföljdsfrågan, t.ex. för straffmätningen eller påföljdsvalet. Regeringen föreslår därför, i likhet med vad som görs i utkastet till lagrådsremiss, att ändamålet för kroppsbesiktning ska kompletteras så att det uttryckligen framgår att kroppsbesiktning får göras för att utreda den misstänktes ålder i de fall den har betydelse för om påföljd får dömas ut eller har betydelse för påföljdsfrågan i övrigt.

Möjligheten till kroppsbesiktning ska inte utvidgas i förhållande till tidigare tillämpning av regelverket

Den föreslagna kompletteringen om kroppsbesiktning för ändamålet att utreda ålder när den har betydelse för om påföljd får dömas ut eller betydelse för påföljdsfrågan i övrigt innebär en uttrycklig lagreglering av vad som i den praktiska tillämpningen ansågs gälla innan Högsta domstolens beslut. Det är alltså fråga om ett återställande av rättsläget såsom det tidigare uppfattades på denna punkt. Någon utvidgning av möjligheten att besluta om kroppsbesiktning i förhållande till vad som ansågs gälla är inte avsedd. Det innebär att ett beslut om kroppsbesiktning inte bör få fattas om det enbart har betydelse för frågan om utvisning på grund av brott eftersom utvisning inte är en brottspåföljd, utan betraktas som en annan särskild rättsverkan av brottet. Såsom tidigare och, i likhet med vad som gäller vid all tvångsmedelsanvändning, kommer förutom legalitetsprincipen, även behovsprincipen, ändamålsprincipen och proportionalitetsprincipen att vara vägledande vid tillämpningen.

Det bör inte införas någon särskild reglering för när straffmyndighetsåldern är ifrågasatt

Barn under 15 år får inte kroppsbesiktigas med stöd av bestämmelserna i 28 kap. rättegångsbalken. För dem gäller särskilda regler i LUL. Den som är skäligen misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott med minst ett års fängelse i straffskalan får kroppsbesiktigas om det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Detsamma gäller straffbelagt försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott (36 a § LUL). Bestämmelsen tillkom år 2010. Vid tillkomsten angavs att barn i den aktuella åldern befinner sig i en känslig period i sin utveckling och att ett särskilt hänsynstagande till den personliga integriteten därför är motiverad. Med hänsyn till detta ansåg regeringen att kraven för att få utföra kroppsbesiktning på personer som inte är straffmyndiga bör vara högre ställda än för personer över 15 år (prop. 2009/10:105 s. 49 f.).

I utkastet till lagrådsremiss lyfts det fram att de ställningstaganden som gjorts när det gäller intresset av en restriktiv tvångsmedelsanvändning mot barn måste anses utgå från att den misstänktes ålder är klarlagd och att barnet ostridigt är under 15 år. *Svea hovrätt* och *Socialstyrelsen* ställer sig tveksamma till den slutsatsen och anför i likhet med bl.a. *JO* och *Barnombudsmannen* att det finns skäl att ha en restriktiv hållning till kroppsbesiktning även i de fall den misstänkte invänder att han eller hon är under 15 år.

När det gäller frågan om kroppsbesiktning kan ske när den misstänkte invänder att han eller hon inte är straffmyndig gör regeringen följande bedömning. Förslaget i lagrådsremissen syftar inte till att förändra det grundläggande förhållandet mellan rättegångsbalken och LUL utan syftar endast till att förtydliga när det enligt rättegångsbalken är möjligt att besluta om kroppsbesiktning i syfte att utreda ålder. I dag finns det inte något särskilt beviskrav beträffande sannolikheten av åldern i rättegångsbalken eller LUL för att kroppsbesiktning ska få användas när åldern är ifrågasatt. Mot den bakgrunden, och eftersom syftet med

förslaget är att återspegla det rättsläge beträffande möjligheten till kroppsbesiktning som ansågs gälla i den praktiska tillämpningen innan Högsta domstolens beslut blir det som *Södertörns tingsrätt* framhåller en naturlig konsekvens att inte heller nu föreslå en särskild reglering för användning av kroppsbesiktning för att utreda ålder för de fall den misstänkte invänder att han eller hon inte är straffmyndig. Det är å andra sidan centralt att tvångsmedel som riktas mot barn är omgärdade av rättsäkerhetsgarantier och att de inte används annat än när det är befogat. Det finns alltså som remissinstanserna framhåller anledning att vara restriktiv med att tillåta kroppsbesiktning om den misstänktes ålder är oklar och den misstänkte invänder att han eller hon är under 15 år. Regeringen gör dock, mot bakgrund av syftet med förslaget, den samlade bedömningen att det är ändmålsenligt att frågan om rättegångsbalkens bestämmelser ska tillämpas i en sådan situation i första hand ligger på rättstillämparen. Om tvångsmedlet ska få användas när den misstänkte invänder att han eller hon är under 15 år bör alltså bedömas utifrån de begränsningar som behovsprincipen och proportionalitetsprincipen innebär för användningen av tvångsmedlet. Det är vid en sådan prövning naturligt att det ligger på beslutsfattaren att bedöma hur sannolikt det med hänsyn till övriga omständigheter är att den misstänkte är över 15 år. Legalitetsprincipen hindrar varken en sådan reglering eller en sådan tillämpning. På samma sätt som i dag bör det vid en sådan prövning krävas att de beslutsfattande myndigheterna har gjort vissa efterforskningar för att bemöta den misstänktes påstående innan ett beslut om kroppsbesiktning kan fattas, så att det på goda grunder kan antas att den misstänkte är över 15 år. Det kan t.ex. handla om att inhämta uppgifter från tidigare förhör eller uppgifter från Migrationsverket.

Sammanfattningsvis menar regeringen att förslaget uppfyller de krav som måste ställas på tvångsmedelslagstiftning. Det är dock som nämns ovan angeläget att tvångsåtgärder mot barn inte används annat än när det är befogat. Regeringen avser därför att följa frågan och vid behov vidta åtgärder.

Betydelsen av den misstänktes ålder i ett större perspektiv

Den misstänktes ålder har som framgår av avsnitt 4.1 inte bara betydelse för om någon påföljd får dömas ut eller för påföljdsfrågan i övrigt. *JO* efterfrågar ett klagörande av i vilken utsträckning tvångsmedel, bl.a. anhållande och häktning, kan användas på någon vars ålder är osäker. Även *Svea hovrätt* framhåller att det bör övervägas om frågor som rör den misstänktes ålder ska behandlas i ett sammanhang. Som framgår ovan är syftet med förslaget att återställa rättsläget så som det uppfattades innan Högsta domstolens beslut. Det finns inte något underlag för att bedöma frågor som har att göra med ålder i ett större perspektiv inom ramen för detta lagstiftningsarbete.

5 Kostnader och andra konsekvenser

Regeringens bedömning: Förslaget bedöms inte leda till några ökade kostnader eller andra konsekvenser för staten, de berörda myndigheterna eller för den enskilde.

Utkastets bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: *Socialstyrelsen* anser att en barnkonsekvensanalys bör göras.

Skälen för regeringens bedömning: Det föreslagna tillägget innebär att vad som redan ansågs gälla i den praktiska tillämpningen före Högsta domstolens beslut nu uttryckligen regleras i bestämmelsen om kroppsbesiktning. Någon utvidgning av möjligheten att besluta om kroppsbesiktning i förhållande till hur reglerna tillämpades innan Högsta domstolens beslut är inte avsedd. Förslaget bör därför inte leda till en ökad användning av beslut om kroppsbesiktning. Det innebär att den föreslagna ändringen inte heller kan antas leda till några kostnader eller andra konsekvenser för staten, de berörda myndigheterna eller den enskilde. Liksom vid annan tvångsmedelsanvändning ska förutom legalitetsprincipen, även behovsprincipen, ändamålsprincipen och proportionalitetsprincipen vara vägledande vid tillämpningen. Om beslutet riktar sig mot ett barn ska barnets särskilda behov och mognad särskilt beaktas. Att barnets bästa ska beaktas framgår även av regeringens uppdrag till Rättsmedicinalverket att genomföra medicinska åldersbedömningar. Av uppdraget framgår att Rättsmedicinalverket särskilt ska beakta de krav på etik och de särskilda rättigheter som barn har enligt internationella konventionsåtaganden i sitt arbete. Det framgår vidare att medicinska åldersbedömningar ska ske med full respekt för den personliga värdigheten.

Förslaget kan inte förväntas få några konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.

6 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2017.

Regeringens bedömning: Det finns inte behov av några övergångsbestämmelser.

Utkastets förslag och bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans har yttrat sig i denna del.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. De bör därför träda i kraft den 1 juli 2017.

När det gäller processrättslig lagstiftning är utgångspunkten att nya regler ska börja tillämpas genast efter ikraftträdandet. Det innebär att nya regler ska tillämpas på varje processuell företeelse som inträffar efter det

att regleringen har trätt i kraft. Det medför att de brottsbekämpande myndigheterna och domstolarna ska tillämpa de nya bestämmelserna även i förundersökningar som har inletts innan de föreslagna bestämmelserna träder i kraft. Till följd av Högsta domstolens avgörande saknas lagstöd för de beslut om kroppsbesiktning som är fattade men ännu inte verkställda när den nya regleringen träder i kraft. Sådana beslut bör därför vid behov ersättas av nya med stöd av den nu föreslagna regleringen. En sådan ordning är lämplig och innebär att det inte behövs några övergångsbestämmelser.

7 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

28 kap. 12 §

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa, får kroppsbesiktigas

1. för de ändamål som anges i 11 §,
2. enligt bestämmelserna i 12 a §, eller
3. för utredning om hans eller hennes ålder, om den har betydelse för om påföljd får dömas ut eller betydelse för påföljdsfrågan i övrigt.

I den omfattning och för det ändamål som anges i 12 b § får även en annan person än den som skäligen kan misstänkas för ett brott kroppsbesiktigas.

Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre samt att prov tas från människokroppen och undersöks. En kroppsbesiktning får inte utföras så att den som undersöks riskerar framtida ohälsa eller skada.

Paragrafen innehåller bestämmelser om kroppsbesiktning. Övervägandena finns i avsnitt 4.4.

I första stycket anges i tre punkter under vilka förutsättningar kroppsbesiktning får göras på den som är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa. Första stycket 1 och 2 överensstämmer med vad som hittills gällt enligt första styckets första mening. Någon ändring i sak är inte avsedd. Första stycket 3, som är ny, innebär att kroppsbesiktning av en misstänkt får beslutas för utredning om hans eller hennes ålder, om åldern har betydelse för om påföljd får dömas ut eller betydelse för påföljdsfrågan i övrigt. Bestämmelsen tar sikte på de fall där den misstänktes ålder är oklar eller ifrågasatt. Första ledet i punkten gäller frågan om en misstänkt som kan antas vara 15 år är det och alltså straffmyndig. Andra ledet i punkten rör både frågor om straffmätning och val av påföljd. Frågan om en misstänkt är över 18 år har bl.a. betydelse för förutsättningarna att döma till fängelse. Frågan om den misstänkte är över 21 år gör sig särskilt gällande om det kan bli fråga om att döma till livstids fängelse. Beslut enligt punkten kan bara fattas om det handlar om påföljdsfrågan. Beslut kan inte fattas om åldern t.ex. enbart har betydelse för en fråga om utvisning för brottet.

I likhet med annan tvångsmedelsanvändning ska förutom legalitetsprincipen, även behovsprincipen, ändamålsprincipen och proportionalitetsprincipen vara vägledande vid tillämpningen. Riktat sig beslutet mot ett barn ska barnets särskilda behov och mognad särskilt

beaktas. Vid en sådan bedömning ska det läggas särskild vikt vid att det är fråga om en ung person. Det ligger på beslutsfattaren att bedöma hur sannolikt det med hänsyn till övriga omständigheter är att den misstänkte är över 15 år. Det krävs att de beslutsfattande myndigheterna har gjort vissa efterforskningar för att bemöta den misstänktes påstående innan ett beslut om kroppsbesiktning fattas, så att det på goda grunder kan antas att den misstänkte är över 15 år. Det kan t.ex. handla om att inhämta uppgifter från tidigare förhör eller uppgifter från Migrationsverket.

Det som hittills utgjort andra meningen i paragrafens första stycke flyttas till ett nytt *andra stycke*. Vad som hittills utgjort paragrafens andra stycke flyttas till ett nytt *tredje stycke*. Ändringarna i andra och tredje styckena är endast språkliga.

Sammanfattning av utkastet till lagrådsremiss

Bilaga 1

Det är av stor vikt att det kan göras rättvisande och rättssäkra åldersbedömningar i brottmålsprocessen. I utkastet till lagrådsremiss lämnas därför förslag på ett förtydligande i lag när kroppsbesiktning för att utreda den misstänktes ålder får göras. Det föreslås att kroppsbesiktning i syfte att utreda ålder ska få göras på den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa. En förutsättning ska vara att den misstänktes ålder har betydelse för om påföljd får dömas ut eller betydelse för påföljdsfrågan i övrigt. Det kan till exempel handla om att avgöra om den misstänkte är straffmyndig eller om att åldern annars kan förväntas ha betydelse för påföljdsvalet eller straffmätningen. Förslagen föreslås träda i kraft den 1 juli 2017.

Lagförslaget i utkast till lagrådsremiss

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 28 kap. 12 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

28 kap.
12 §²

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa, får kroppsbesiktigas för ändamål som anges i 11 § *eller* enligt bestämmelserna i 12 a §. *I den omfattning och för det ändamål som anges i 12 b § får också en annan person kroppsbesiktigas.*

Med kroppsbesiktning *avses* undersökning av människokroppens yttre och inre samt *tagande av* prov från människokroppen och *undersökning av sådana prov*. En kroppsbesiktning får inte utföras så att den *undersökte* riskerar framtida ohälsa eller skada.

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa, får kroppsbesiktigas

1. för *de* ändamål som anges i 11 §,
2. enligt bestämmelserna i 12 a §, *eller*
3. *för utredning om hans eller hennes ålder, om den har betydelse för om påföljd får dömas ut eller betydelse för påföljdsfrågan i övrigt.*

I den omfattning och för det ändamål som anges i 12 b § får även en annan person än den som skäligen kan misstänkas för ett brott kroppsbesiktigas.

Med kroppsbesiktning *menas* undersökning av människokroppens yttre och inre samt *att* prov *tas* från människokroppen och *undersöks*. En kroppsbesiktning får inte utföras så att den *som undersöks* riskerar framtida ohälsa eller skada.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2017.

² Senaste lydelse 2016:546.

Förteckning över remissinstanser

Bilaga 3

Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt, Södertörns tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Förvaltningsrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Luleå, Justitiekanslern, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Rättsmedicinalverket, Migrationsverket, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Brottsofferjouren, Flyktinggruppernas riksråd (FARR), Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar, Rädda Barnen och Sveriges advokatsamfund.